

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.066>

УДК 811.161.2'366.573'367.4:27-23

С.О. ВЕРБИЧ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики, Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ОНОМАСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ІНСТИТУТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ: ЗАРОДЖЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ *

У статті окреслено етапи розвитку ономастичних студій в Інституті української мови НАН України, починаючи з 50-х років ХХ ст. в межах Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР (до 1991 р.) й до сьогодні; схарактеризовано основні напрями українського академічного назвознавства; розглянуто діяльність і здобутки відділу ономастики (тепер групи ономастики в межах відділу історії української мови та ономастики) Інституту української мови впродовж 1960—2020 рр. (Інститут української мови НАН України утворено в 1991 р. на базі кількох відділів та груп, які розпрацьовували наукові проблеми в галузі української лінгвістики, Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України); зацентовано увагу на перспективах академічних ономастичних досліджень.

Ключові слова: ономастика, ономастична картотека, назвознавчі дослідження, традиції порівняльно-історичного мовознавства, група ономастики відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України.

Становлення кожного наукового колективу відбувається в межах певної установи, яка також має свою історію. Напередодні відзначення 30-річного ювілею Інституту української мови НАН України, заснованого в 1991 році (як продовжувача традицій Інституту української наукової мови, що постав у 1921 р. на базі Правописно-термінологічної комісії при Історичному відділі ВУАН і Термінологічної комісії Українського наукового товариства в Києві), важливо проаналізувати попередній період розвитку наукових осередків цієї академічної інституції, зосередивши увагу

Цитування: Вербіч, С.О. (2021). Ономастичні дослідження в Інституті української мови НАН України: зародження, сучасний стан і перспективи. *Українська мова*, 3 (79), 66—76. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.066>

на їхній діяльності та здобутках, щоб, урахувавши досвід уже пройденого шляху, рухатися вперед із чіткою метою і вивіреном напрямом.

У пропонованій статті зацентровано на діяльності одного з таких наукових підрозділів Інституту української мови НАН України — відділу ономастики (тепер — група ономастики відділу історії української мови та ономастики) від початку його становлення в 50-х роках минулого століття в межах Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. Для лінгвістів, а також представників наук історичного профілю сьогодні достеменно відомо, що ономастика, або назвознавство, — розділ мовознавства, який вивчає власні назви в різних аспектах: з погляду походження, динаміки, функціонування, правопису. Зауважмо, що для дослідження власне мовного матеріалу ономастика залучає широке коло відомостей із географії, історії, археології, етнографії, краєзнавства тощо, що дає підстави дослідникам-навознавцям «будувати свої конструкції» на надійному, широкому, фундаменті.

Українська ономастика, перш ніж стати академічною наукою, у своєму розвитку пройшла три основні етапи: 1) підготовчий (до середини ХІХ ст.) — позначений спробами укладання перших словників власних назв, зокрема особових; 2) переакадемічний (друга пол. ХІХ ст. — перша пол. ХХ ст.) — ознаменований появою ґрунтовніших праць із назвознавчої проблематики таких дослідників, як Я.Ф. Головацький, М.О. Максимович, О.М. Лазаревський, В.Ю. Охримович, М.Ф. Сумцов, І.Я. Франко, В.І. Сімович, Я.-Б.А. Рудницький, М.М. Кордуба та ін.; 3) академічний (друга пол. ХХ ст. — наш час) — окреслений інтердисциплінарним характером назвознавчих досліджень [3: 264], коли для тлумачення онімних фактів залучають інформацію інших наукових сфер — історії, географії тощо.

Становлення української академічної ономастики не могло відбутися без урахування досвіду роботи над онімним матеріалом у попередні періоди розвитку назвознавчої науки. Розпрацювання теоретичних засад ономастики як самостійної галузі мовознавства пов'язане з ім'ям К.К. Цілуйка, заступника директора Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР (з 1957 р.), завідувача відділу історії мови (упродовж 1964—1977 рр.; у межах якого і сформувалася група ономастів), який протягом 1949—1965 рр. опублікував низку засадничих статей, зокрема: «До вивчення топоніміки Радянської України» (1949), «Про стан і завдання вивчення топоніміки УРСР» (1959), «Основні напрями та перспективи розвитку української топономастики» (1961), «Підсумки і перспективи розвитку радянської ономастики» (1962), «Принципы и методы регионального изучения топонимики» (1965) та ін. Завдяки його зусиллям у 1957 р. вийшов друком ХІV том «Наукових записок» Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, присвячений топонімічній проблематиці. Як справедливо стверджують ономасти, «публікація зазначених матеріалів визначила кінець старого (стихійного) періоду в історії української ономастики й стала початком нового — систематичного вивчення різних галузей ономастики

з координуванням зусиль її досить численних дослідників» [2: 243]. Усвідомлюючи важливість для назвознавчих досліджень регіональних онімних картотек, К.К. Цілуйко готує спеціальні програми-питальники збирання пропріальної лексики, а саме: «Програму для збирання матеріалів по топоніміці Радянської України» (1950), «Коротку програму збирання матеріалів по топоніміці Української РСР» (1951), «Коротку програму збирання матеріалів для вивчення топоніміки (з інструктивними вказівками до записування матеріалів)» (1954), «Програму збирання матеріалів для вивчення топоніміки України» (1962). На базі накопичених онімів згодом почали формувати зведену ономастичну картотеку, доповнену різними власними назвами (мікротопонімами, гідронімами, антропонімами), зібраними експедиційним шляхом, а також виписаними з різних історичних джерел. Цінність цього збирання онімної лексики (на сьогодні ономастична картотека, яка функціонує в межах групи ономастики відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, налічує близько мільйона одиниць антропонімів, мікротопонімів, гідронімів, ойконімів [2, 258]) для назвознавчих студій беззаперечна.

Центром ономастичних досліджень в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР став відділ історії української мови на чолі з К.К. Цілуйком. У 60-ті роки в групі ономастики цього відділу працювали: К.К. Цілуйко (завідувач), м. н. с. В.В. Німчук (до 1966 р.), м. н. с. О.С. Стрижак, м. н. с. Т.О. Марусенко (до 1963 р.), м. н. с. А.П. Непокупний, м. н. с. І.М. Железняк, референт А.П. Корепанова [2: 245—246], ст. лаборант Л.Т. Масенко (з 1964 р.). Основну увагу вони зосередили на структурно-семантичному описі й етимологізуванні різних класів топонімів, що було зумовлено розумінням особливої важливості цієї групи пропріальної лексики для розв'язання багатьох завдань порівняльно-історичного мовознавства, а також історичних студій (наприклад, дослідження проблем міграцій різних народів, які полишили свої сліди у власних географічних назвах).

Одним із важливих завдань київських ономастів у цей період було укладання «Гідронімічного атласу України» як частини майбутнього Українського ономастичного атласу і, на перспективу, складника Загальнослов'янського ономастичного атласу [1: 3]. На жаль, цю роботу не було завершено (опубліковано лише проспект атласу [1]). Водночас група ономастики відділу історії української мови (у співпраці з видавництвом «Українська радянська енциклопедія») була залучена до ще одного масштабного проекту — багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР» (спершу — «Міста і села Української РСР» [5: 8]), на базі якого згодом можна було розпочинати дослідження регіональних ойконімів у межах окремих областей. Про науковий доробок ономастів відділу того часу свідчать такі монографії: «Назви річок Полтавщини» (1963), «Про що розповідають географічні назви» (1964), «Назви річок Запоріжжя і Херсонщини» (1967) О.С. Стрижака; «Словотворчі типи гідронімів Нижньої Десни» (1969) А.П. Корепанової; «Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской

антропонимии XII—XV веков» (1969) І.М. Железняк; збірники наукових праць (за редакцією К.К. Цілуйка): «Питання топоніміки та ономастики (Матеріали I Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики)» (1962), «Українська діалектологія та ономастика» (1964), «Питання ономастики (Матеріали II Республіканської наради з питань ономастики)» (1965), «Територіальні діалекти та власні назви» (1965), «Ономастика» (1966).

Активна наукова діяльність ономастів Інституту мовознавства стала поштовхом до зародження регіональних назвознавчих осередків: у Донецьку (Є.С. Отін), Львові (І.І. Ковалик, Л.Л. Гумецька, Є.М. Посацька-Черняхівська, Р.Й. Керста, О.Ф. Ріпецька, Ю.К. Редько, М.Л. Худаш), Ужгороді (К.Й. Галас, П.П. Чучка, М.І. Сюсько), Чернівцях (Д.Г. Бучко (1993—2014 рр. — у Тернополі), Л.В. Кракалія, Ю.О. Карпенко (з 1968 р. — в Одесі)) та в ін. містах.

У 70-ті роки зусиллями академічної групи ономастики (з 1971 р. — у складі відділу історії та діалектології української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР) із залученням В.В. Німчука (на ту пору науковий співробітник групи видання пам'яток української мови того самого відділу) і Є.С. Отіна (Донецький університет) підготовано й видано «Словник гідронімів України» (1979; уклад.: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, А.Т. Непокупний, В.В. Німчук, Є.С. Отін, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко) — найбільше на той час у слов'янському світі зібрання назв протічних водойм — 20 тисяч гідронімів і майже 24 тисячі гідронімних варіантів. Публікація цього докладного гідронімного реєстру стимулювала українських топонімістів розпочати системне вивчення гідронімії України, внаслідок чого з'явилася низка ґрунтовних гідронімічних досліджень: «Гідронімія Східного Поділля» (1979) Л.Т. Масенко, «Граматична будова українських гідронімів» (1979) З.Т. Франко (увійшла до групи ономастики в 1974 р. [2: 251]); колективні праці «Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя» (1977; співавтор Л.Т. Масенко), «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (1981; співавтори І.М. Железняк, Л.Т. Масенко, А.П. Непокупний, О.С. Стрижак; за ред. О.С. Стрижака); «Рось і етнолінгвістичні процеси середньонадніпряньського правобережжя» (1987) І.М. Железняк; «Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини» (1989), «Гідронімікон Центрального Полісся» (2003) О.П. Карпенко (працює в групі ономастики з 1980 р.); «Гідронімія басейну Стиру» (1993), «Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції)» (1998) В.П. Шульгача (працює в секторі ономастики з 1989 р.); «Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник» (2007), «Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник» (2009), «Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник» (2013), «Гідронімія басейну Дністра» (монографія) (2017) С.О. Вербича (працює у відділі ономастики вже Інституту української мови НАН України з 1997 р.). Нові праці українських гідронімістів актуалізують перспективну ідею створення

«Етимологічного словника гідронімів України», на якій наголошував іще в 70-х роках О.С. Стрижак [5: 14].

Новим етапом у діяльності групи ономастики відділу історії та діалектології української мови була праця впродовж 1976—1981 рр. над «Етимологічним словником літописних географічних назв Південної Русі» (тобто України; далі ЕСЛГНПР; співукладачі етимологічних статей: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, О.С. Стрижак; уклад. покажчика О.П. Карпенко) (керівником цієї планової теми було призначено О.С. Стрижака, який очолив також і групу ономастики — з 1977 р., коли К.К. Цілуйко вийшов на пенсію [2: 251]). Вихід словника в 1985 р. став важливою подією не лише у вітчизняному назвознавстві, але й у зарубіжному, адже подібних видань на той час не було (сьогодні ЕСЛГНПР — бібліографічна рідкість). Цю ґрунтовну працю було присвячено вивченню походження топонімів, датованих IX—XIII ст. і локалізованих у межах України. ЕСЛГНПР було задумано як першу частину «серії етимологічних словників, що мають за певними історичними періодами виявити, всебічно описати й сприяти вивченню походження на базі, насамперед, вітчизняної та ін. документації й наукової аргументації комплексу географічних назв УРСР від найдавніших часів до наших днів і стати, таким чином, органічним компонентом повного зводу топонімії Слов'янщини...» [4: 5].

Із середини 80-х років групу ономастики Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР очолила к. філол. н. І.М. Железняк. У той період було розширено дослідницьку палітру київських назвознавців. Зокрема, важливе місце в ній, крім топонімії, посідає етнімія. Зауважимо, що етнімічний напрям ономастичних досліджень у межах АН УРСР було виокремлено з-поміж іншої проблематики наприкінці 60-х років, що підтверджують статті й монографічні дослідження того часу, наприклад: «Скіфи. Мова і етнос» (1968), «Етногенез слов'ян: джерела розвитку і проблематика» (1972) В.П. Петрова (член Української ономастичної комісії, ст. співробітник Інституту археології АН УРСР); «Тиверці (таємниче літописне плем'я)» (стаття в журналі «Мовознавство», № 2, 1969), «Сіверяни» (стаття в журналі «Мовознавство», № 1, 1973), «Етнімія Геродотової Скіфії» (1988), «Етнімія Птолемеєвої Сарматії» (1991) О.С. Стрижака; «Балто-севернославянские языковые связи» (1976; працю присвячено дослідженню балтійської етно- та антропонімії у Вісло-Дніпровському межиріччі) А.П. Непокупного.

У 1986 р. у зв'язку з реорганізаційними змінами в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР було розформовано неструктурну групу діалектології та ономастики й утворено сектор діалектології та ономастики в межах відділу теорії та історії української мови [2: 254]. У цей період ономасти академічного Інституту мовознавства активно співпрацювали з назвознавчими осередками з-поза Академії наук. Це було зумовлено не лише розумінням важливості дослідження тих чи тих наукових проблем і подальшого їх монографічного опису, але й актуальною

потребою укладання різноманітних топонімних і антропонімних словників-довідників. Силами невеликого колективу фахівців-ономастів з Інституту мовознавства неможливо було виконати це завдання. Саме із цією метою було запроваджено таку форму обговорення нагальних ономастичних і дотичних до них історичних проблем, як міждисциплінарний науковий семінар. Перший такий семінар «Київське Полісся» відбувся в 1986 р. Його матеріали опубліковано в збірникові «Київське Полісся. Етнолінгвістичне дослідження» (1989). Другий — «Ономастика та язичництво» (1987). Третій — «Ономастика України першого тисячоліття нашої ери» (1988), за матеріалами якого надруковано однойменний збірник наукових праць (1992). Четвертий — «Історична ономастика України» (доповіді, виголошені на семінарі, опубліковано в збірникові «Питання історичної ономастики України», 1994). П'ятий — «Ономастика Полісся» (1990), матеріали якого відображені в однойменному збірникові наукових праць (1999). Шостий — «Ономастика України та етногенез східних слов'ян» (1991). Матеріали семінару надруковано в однойменному збірникові наукових праць (1998). Наступні семінари вже мали характер суто ономастичних і відбувалися на базі відділу ономастики Інституту української мови НАН України, сформованого на основі сектору ономастики Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР (академічний колектив ономастів налічував на той час п'ять науковців: І.М. Железняк (завідувач), О.С. Стрижак (ст. н. с.), О.П. Карпенко (ст. н. с.), В.П. Шульгач (н. с.), Н.Ю. Шиян (м. н. с.)). За матеріалами цих семінарів опубліковано праці «Проблеми регіональної ономастики» (1994), «Реконструктивні можливості ономастики» (1995), «Ономастика східних слов'ян» (1996), «Проблеми ономастичного словотвору» (1997), «Українська ономастика: Матеріали наукового семінару, присвячені 90-річчю К.К. Цілуйка» (1998), «Українська пропріальна лексика» (2000), «Іншомовні елементи в ономастиці України» (2001).

Упродовж 80-х — на початку 90-х рр. ономасти академічного назвознавчого осередку підготували (із залученням мовознавців з інших науково-освітніх установ України та з-поза її меж) такі колективні й індивідуальні праці, присвячені дослідженню різних онімних класів: «Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах» (ред. кол.: В.О. Горпинич, І.М. Железняк, О.П. Карпенко (секр.), В.В. Німчук (відп. ред.); 1986), «Ономастика України першого тисячоліття нашої ери» (відп. ред. І.М. Железняк; 1992), «Питання історичної ономастики України» (відп. ред. О.П. Карпенко; 1994), згадані вище монографії І.М. Железняк (1987), О.С. Стрижака (1988, 1991), О.П. Карпенко (1989), В.П. Шульгача (1993), «Українські імена і прізвища» Л.Т. Масенко (1990). Зазначені публікації становили вагомe підґрунтя для розвитку ономастичних досліджень в Україні в наступні періоди.

Важливу увагу у відділі ономастики (з кінця 90-х — початку 2000-х рр. унаслідок реорганізаційних змін — відділ термінології, лексикології та ономастики) Інституту української мови НАН України приділяли

поповненню академічного назвознавчого підрозділу новими дослідниками. Поширення ономастичних студій у різних регіонах України, авторитет київського центру назвознавства спонукав потенційних ономастів уступати до аспірантури профільного відділу Інституту української мови НАН України. Упродовж 1994—2006 рр. в аспірантурі відділу навчалися С.О. Вербіч (тема кандидатської дисертації «Гідронімія басейну Верхнього Дністра»), Н.А. Коваленко (тема кандидатської дисертації «Кіммерійська ономастика», на основі якої в 1998 р. опубліковано монографію «Кіммерійці: етнос та етніонім»), О.В. Іваненко (тема кандидатської дисертації «Походження назв населених пунктів Сумської області»), В.О. Яцій (тема кандидатської дисертації «Ойконімія Івано-Франківської області»), які після успішного захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук стали новими членами академічного відділу ономастики. Станом на кінець 90-х — початок 2000-х рр. відділ ономастики Інституту української мови НАН України налічував 9 науковців: І.М. Железняк (д. філол. н., завідувач), О.С. Стрижак (к. філол. н., ст. н. с.), О.П. Карпенко (д. філол. н., ст. н. с.), В.П. Шульгач (д. філол. н., ст. н. с.), Н.Ю. Шиян (м. н. с.), І.В. Єфименко (у відділі з 1991 р.; м. н. с., к. філол. н. з 2001 р.), С.О. Вербіч (н. с., к. філол. н.), Н.А. Коваленко (н. с., к. філол. н.), О.І. Гліаді (м. н. с., к. філол. н. з 2001 р.).

Як і в попередні періоди, ономастичні студії тепер уже в Інституті української мови НАН України спрямовано передусім на дослідження тих класів онімів, які безпосередньо пов'язані з історією — гідронімів, ойконімів, антропонімів, етніонімів і теонімів. З огляду на це науковці відділу ономастики основну увагу приділяють етимології конкретних власних особових, етнічних, географічних чи міфологічних назв, вивчаючи всі рівні зовнішньої структури оніма (онімів) — фонетичної, морфологічної, словотвірної, а також відновлюючи його (їхню) доонімну (апелятивну) семантику. Колектив працює над цікавими й актуальними для розвитку національного назвознавства темами «Формування східнослов'янської ономастичної системи в межах України», «Ономастична лексикографія», «Регіональна ономастика України», «Генезис українського ойконімікону», «Ойконімія України в історико-етимологічному аспекті». Важливо відзначити, що дослідницький підхід науковців відділу ономастики ґрунтується на традиціях порівняльно-історичного мовознавства, коли аналізують генетично споріднені лексичні форми, а не випадкові, зовнішньо співзвучні, факти. На жаль, у сучасній ономастиці (і не лише в українській) не завжди дотримуються такого підходу, що призводить до хибних висновків у діахронійних дослідженнях.

Із початку 2000-х рр. у відділі ономастики Інституту української мови НАН України дедалі більше уваги приділяли дослідженню ойконімікону України, адже на ту пору у вітчизняному назвознавстві монографічні описи цього онімного класу як у межах України в цілому, так і конкретних її регіонів поодинокі. Першою студією (у відділі) із цієї проблеми стала праця В.П. Шульгача «Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довід-

ник» (2001). Згодом науковці відділу розпочали роботу над масштабним проектом «Історико-етимологічний словник ойконімів України», системно опрацьовуючи історію і походження назв поселень кожної адміністративної області України, укладання якого (словника) триває й сьогодні. У межах цього проекту вже вийшло кілька праць: «Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник» (2015) В.О. Яція, «Назви поселень Сумщини. Історико-етимологічний словник» (2017) О.В. Іваненка, «Назви поселень Чернівеччини: історико-етимологічний словник» (2019) С.О. Вербича.

Ще одним напрямом наукової роботи відділу ономастики стали антропонімічні студії, що їх активно розвиває сьогодні В.П. Шульгач. Об'єктом його досліджень стали українські власні особові назви (прізвища) на широкому слов'янському тлі. Результат — реконструйовані праслов'янські архетипи антропонімного рівня, викладені в праці «Нариси з праслов'янської антропонімії». Видано шість частин цього дослідження: I ч. (2008), II ч. (2015), III ч. (2016), IV ч. (2017), V ч. (2018), VI ч. (2019).

Починаючи з 2000-х рр., науковці відділу ономастики активно публікують результати своїх досліджень, популяризуючи вітчизняну назвознавчу науку. Вийшли друком, крім згаданих уже праць С.О. Вербича, О.В. Іваненка, О.П. Карпенко, В.П. Шульгача, В.О. Яція, такі дослідження: «Українські прізвищеві назви XVI ст.» (2003) І.В. Єфименко; «Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина» (2004; І.М. Железняк, О.П. Карпенко, О.С. Стрижак, В.П. Шульгач за участю ономастів із Кіровоградського (тепер — Кропивницький) ономастичного осередку — В.В. Лучика і Т.І. Поляруш); «Слов'янська антропоніміка» (2011), «Київський топонімікон» (2014) І.М. Железняк.

Важливим напрямом діяльності ономастів Інституту української мови НАН України є підготовка та видання збірників наукових праць на пошану видатних представників українського (слов'янського) назвознавства. У доробку ономастичного колективу на сьогодні — 11 збірників: «Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк» (1997), «Українська ономастика: Матеріали наукового семінару, присв. 90-річчю Кирила Кузьмича Цілуйка» (1998), «Slavica та Baltica в ономастиці України» (пам. В.П. Петрова; 1999), «Linguistica Slavica: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк» (2002), «Актуальні питання антропоніміки: Зб. матеріалів наукових читань пам. Юліана Костьовича Редька» (2005), «Дослідження з ономастики: зб. наукових праць пам. Олексія Сильвестровича Стрижака» (2008), «Студії з ономастики та етимології. 2010» (на пошану Ольги Петрівни Карпенко; 2010), «Студії з ономастики та етимології. 2011—2012» (на пошану Ірини Михайлівни Железняк; 2012), «Студії з ономастики та етимології. 2013» (до ювілею Р.М. Козлової; 2013), «Студії з ономастики та етимології. 2015—2016» (пам. Романа Івановича Осташа; 2017), «Студії з ономастики та етимології. 2017—2018» (пам. Павла Павловича Чучки;

2018). Оприлюднення таких праць надзвичайно цінне для історії ономастики взагалі й української зокрема, оскільки, з одного боку, систематизує назвознавчу спадщину конкретного науковця, а з другого — є прикладом (для молодших поколінь ономастів) ушанування визначних представників цього мовознавчого напрямку, які зробили вагомий внесок у розвиток національного назвознавства в ширшому, світовому, контексті.

Важливе значення для розвитку вітчизняної ономастики має систематизація доробку науковців, які працюють у цій галузі, і створення на цій базі бібліографічного реєстру їхніх праць, звідки майбутні покоління дослідників-навознавців черпатимуть творчі ідеї. На початку 2000-х таку роботу було розпочато у відділі ономастики Інституту української мови НАН України, яка завершилася виходом ґрунтовної праці «Українська ономастика: бібліографічний покажчик» (2013; відп. ред. С.О. Вербич). У ній подано максимально доступний список ономастичних розвідок (статті, монографії, збірники наукових праць, словники, рецензії) із різних галузей назвознавства, починаючи від зародження ономастичних студій до 2000-го року. Сьогодні триває робота над підготовкою наступного випуску української ономастичної бібліографії, що продовжить огляд доробку вітчизняних назвознавців, доповнивши його працями нового покоління українських ономастів.

Варто згадати й про періодичне видання відділу ономастики Інституту української мови НАН України — «Студії з ономастики та етимології» (заплановане спершу як щорічник), яке почало виходити друком із 2002 р. (відповідальні редактори: І.В. Єфименко, О.П. Карпенко, В.П. Шульгач). На сьогодні опубліковано 14 випусків, три з яких спарені (Студії з ономастики та етимології. 2011—2012; Студії з ономастики та етимології. 2015—2016; Студії з ономастики та етимології. 2017—2018). У збірникові мають змогу опублікувати свої ономастичні й етимологічні розвідки, а також рецензії на назвознавчі праці, що вийшли в Україні та за її межами, не лише науковці профільного відділу академічного інституту, але й провідні ономасти з різних українських та зарубіжних університетів, що, з одного боку, сприяє науковому діалогу ономастів академічного центру з назвознавцями вітчизняних (регіональних) та закордонних ономастичних осередків, а з другого — зорієнтовує українських антропонімістів, топонімістів та дослідників інших онімних класів на дотримання високого наукового стандарту в дослідженнях апелятивної і пропріальної лексики.

Сьогодні, коли в науковому просторі України з'являються подекуди ономастичні праці з помилковими результатами досліджень, важливе значення для підготування майбутніх дослідників-навознавців має справжня фахова книга. Саме із цією метою у 2007 р. було започатковано серію «Бібліотека української ономастики» (автор ідеї та назви серії — В.П. Шульгач). До сьогодні в ній опубліковано 36 книжок — монографій, колективних праць, етимологічних словників, збірників. Видання цієї серії відомі й за межами України — у Білорусі, Болгарії, Польщі, Сербії, Словаччині,

Німеччині. З огляду на це можна констатувати, що популяризація наукових здобутків українських дослідників онімної лексики поміж європейськими мовознавцями сприятиме утвердженню авторитету національної назвознавчої школи у світовому контексті.

Нині науковці групи ономастики (д. філол. н. В.П. Шульгач (завідувач), д. філол. н. О.П. Карпенко, д. філол. н. С.О. Вербич, к. філол. н. І.Є. Єфименко, к. філол. н. О.В. Іваненко, к. філол. н. В.О. Яцій) у межах відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України у своїх дослідженнях розвивають науково-теоретичні засади, закладені в попередні роки, вдосконалюючи методику опису й аналізу онімного матеріалу.

У 1-й чверті ХХІ ст. наукові співробітники академічного ономастичного підрозділу основну увагу зосереджують на дослідженні українського онімікону в його діяхронії на засадах порівняльно-історичного мовознавства. Розуміючи, однак, багатоаспектність ономастичної науки, для розвитку вітчизняного назвознавства загалом й академічного зокрема важливо також, крім етимологічного підходу до вивчення власних назв, розвивати й інші напрями, наприклад, актуальний сьогодні функціональний, що пов'язаний безпосередньо з ономастичною практикою — правописом різних класів власних назв, нормативним творенням відтопонімних похідних тощо. Водночас для перспектив академічних ономастичних студій важливо: 1) досліджувати онімний матеріал, застосовуючи не лише методи його лінгвістичного аналізу, але й урахування інформацію інших наук (передусім природничого та історичного профілю), щоб уникнути хибних, однобоких, висновків щодо походження власних назв (насамперед топонімів, етронімів); 2) поповнювати ономастичну картотеку, стимулюючи розвиток регіональних назвознавчих центрів, які надаватимуть допомогу в її комплектації; 3) активніше популяризувати результати своїх досліджень на сторінках як усеукраїнських (центральных і місцевих), так і закордонних видань, а також презентувати їх на наукових форумах як в Україні, так і за її межами, зміцнюючи авторитет національного назвознавства і всередині нашої держави, і у світовому ономастичному контексті; 4) розвивати ономастичні студії на принципах наукового (від характеристики окремого факту до формулювання концепції, а не навпаки) аналізу онімного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гідронімичний атлас України (проспект)*. (1967). Відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ.
2. Єфименко, І.В. (2005). Ономастика. *Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України — 75, 1930—2005: Матеріали до історії*. С. 243—260. Київ.
3. Зубко, А. (2007). Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики*, 15, 262—281.
4. Передмова. (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*. Відп. ред. О.С. Стрижак. С. 5—10. Київ.
5. Стрижак, О.С. (1998). К.К. Цілуйко як ономаст (короткі спогади і роздуми). *Українська ономастика: Матеріали наукового семінару, присвяченого 90-річчю Кирила Кузьмича Цілуйка*. С. 4—14. Київ.

REFERENCES

1. Tsiluiko, K.K. (Ed.). (1967). *Hidronimichnyi atlas Ukraïny (Prospekt)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
2. Iefymenko, I.V. (2005). Onomastyka. In V.H. Skliarenko (Ed.). *Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukraïny — 75, 1930—2005: Materialy do istorii* (pp. 243—260). Kyiv (in Ukrainian).
3. Zubko, A. (2007). Ukraïns'ka onomastyka: Zdobutky ta problemy. *Spetsial'ni Istorychni Dystypyny: Pytannia Istorii ta Metodyky*, 15, 262—281 (in Ukrainian).
4. Stryzhak, O.S. (1985). Peredmova. In O.S. Stryzhak (Ed.). *Etymolohichnyi slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi* (pp. 5—10). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
5. Stryzhak, O.S. (1998). K.K. Tsiluiko iak onomast (Korotki spohady i rozдумы). In I.M. Zhelezniak (Ed.). *Ukraïns'ka onomastyka: Materialy naukovoho seminaru, prysviachenoho 90-richchiu Kyryla Kuz'mycha Tsiluika* (pp. 4—14). Kyiv (in Ukrainian).

Статтю отримано 14.06.2021

Sviatoslav Verbych, Doctor of Sciences in Philology, Senior Researcher
in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ONOMASTIC RESEARCH

IN THE INSTITUTE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE: ORIGIN, CURRENT STATE, AND PROSPECTS

This article analyses the basic stages of onomastic studies development at the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine since the 1950s till the present within the Potebnia Institute of Linguistics. The paper focuses on Institute's main directions and ideas, e.g., etymological research in hydronymics, anthroponimics, oikonimics, and ethnominics based on the traditions of comparative-historical approach. It also reveals important issues of contemporary studies as follows: 1) the etymology of proper nouns, i.e., personal, geographical and ethnic names, with respect to the systematic and historical approaches; 2) lexicographic studies on anthroponyms, hydronyms, and oikononyms; analysis of modern onimicon of Ukraine in accordance with current spelling norms of Standard Ukrainian; 3) systematization of the Ukrainian onomastic research and indexes. The achievements of the Ukrainian onomastics are reinterpreted through the lenses of numerous monographs, scientific collections, and historical and etymological dictionaries of hydronyms and oikononyms. A periodical Study of Onomastics and Etymology is viewed as a successful case of cooperation with the Ukrainian Language Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine and regional onomastic centers to share the outcome of national onomastic research outside Ukraine. The article outlines main goals that the Ukrainian academic onomastics must achieve, such as the following: 1) to develop Ukrainian onomastic science on the basis of objective data analysis, e.g., from the characteristics of a single fact to the concept formulation; 2) to expand the empirical basis of onomastic research; 3) to promote outcomes of onomastic studies among students of national Ukrainian universities.

Keywords: *onomastics, onomastic card index, onomastic studies, traditions of comparative-historical linguistics, onomastics group in the Department of History of the Ukrainian Language and the Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine.*